

Андрій ЧУТКИЙ

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри давньої та нової історії України,
Київський національний університет ім. Т.Шевченка
(Київ, Україна), andr32_ukr@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9640-9905>

Долі студентів іноземного походження та співробітників київських вишів крізь призму Першої світової війни

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.01.063>

УДК: 378.091.212-054.6(477.411)«1914/1918»

Анотація. Метою дослідження є встановлення впливу Першої світової війни на долі студентів і співробітників київських вишів іноземного походження. **Методологія** базується на принципах історизму, об'єктивності та соціального підходу. При цьому було застосовано як загальнонаукові (аналізу, структурно-системний, синтезу, індукції, дедукції), так і спеціально-наукові (історичні) методи дослідження (історико-порівняльний, хронологічний, ретроспективний). **Наукова новизна.** Звернено увагу на малодосліджену тему в рамках історії Першої світової війни – впливу її на студентство і співробітників київських вишів іноземного походження. **Висновки.** Вступ Російської імперії у глобальний конфлікт суттєво змінив державну політику щодо іноземців. Деструктивні дії стосовно підданих ворожих країн почали підтримувалися населенням. «Незнаковість» розглянутих у цій публікації осіб дозволяє робити більш широкі узагальнення, що відображають загальну ситуацію у суспільстві. Також засвідчується вагома роль студентства в багатьох суспільно-політичних процесах в Україні початку ХХ ст.

Ключові слова: студентство, київські виші, Перша світова війна, міжетнічні взаємини, мікроісторія, персоналістика.

Велика війна 1914–1918 рр. по праву вважається подією, яка докорінно змінила хід світової історії, започаткувавши модерний етап. Її наслідком можна розглядати і Другу світову, котру іноді називають продовженням Першої. Та й проблеми і характер сучасного світу значною мірою були закладені цією епохальною подією. Відповідно, важливо максимально повно реконструювати всі складові цього періоду історії.

Традиційно в рамках минулого України вивчається вплив Першої світової війни на населення й характер розвитку країни у загальному контексті². Проте для більш детальної реконструкції цієї теми потрібно «спуститися» на мікрорівень, дослідивши вплив глобального збройного протистояння на долі конкретних, сказати б пересічних, осіб. Цей напрям також розвивається³, і саме у цьому ключі побудована наша

¹ Потехін О.В. Про причини Першої світової війни: полемічні нотатки // Сторінки історії. – Вип.52. – К., 2021. – С.155.

² Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна. – К., 2004. – 480 с.; Реєнт О. Вплив Великої війни 1914–1918 рр. на цивілізаційні процеси в Україні (до 90-річчя початку Першої світової війни) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Вип.11. – Ч.2. – К., 2004. – С.138–146 та ін.

³ Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: У 2 кн. / Ред. кол.: В.А.Смолій, Г.В.Боряк та ін.; відп. ред. О.П.Реєнт. – К., 2014. – Кн.1. – 784 с.; К., 2015. – Кн.2. – 800 с.

розвідка. Це дозволить більш точно реконструювати політику різних влад та почасти ставлення загалом до «чужих». Оскільки ж в умовах воєнного лихоліття у суспільстві проявляються різноманітні фобії, що мають потужне підживлення в політиці держави, через пропоновану тематику можна дослідити і ступінь толерантності тогочасного соціуму. Усе це визначає актуальність теми.

Дослідження проводиться на основі матеріалів особових справ студентів Київського комерційного інституту (ККІ), а також співробітників цього вишу та Університету св. Володимира, котрі мали іноземне походження й на початок війни перебували у цих навчальних закладах. Акцент на комерційний інститут обумовлений його приватним статусом, а отже меншим впливом державної політики, що дозволяє краще відстежити зміни у ставленні до етнічних іноземців із боку місцевого населення.

Першим за часом вступу до Київського комерційного інституту з-поміж студентів іноземного походження, чий особові справи було розглянуто, став Тадеуш Станіслав Найдер. Він народився 1887 р. в м. Стеблів Київської губернії⁴. Батьки переїхали в Росію з Австро-Угорщини ще до його появи на світ. Був православним⁵, що свідчило про успіхи імперської політики з насадження християнства східного обряду серед неросійського населення. Середню освіту здобув у 2-му Київському комерційному училищі⁶. Восени 1908 р. вступив до ККІ, але наприкінці 1910 р. припинив навчання й відновився 1913 р.⁷ Перерва у студіях пояснювалася тим, що 1910 р. він захворів на малярію та хронічне запалення нирок, тож лікувався, зокрема й за кордоном⁸. Оздоровлення поза межами країни – цікавий штрих до тогочасного життя. Аналогічну інформацію вдалося виявити в низці інших особових справ студентів ККІ, це не було надто рідкісним явищем для передодня Першої світової війни. Наприклад, у січні 1911 р. до керівництва інституту з проханням надати свідоцтво, необхідне для отримання закордонного паспорта та поїздки для продовження лікування за кордон до осіннього семестру, звернувся студент В.Вайсберг⁹, що був підданам Російської імперії і при цьому мав проблеми матеріального характеру. Остання обставина засвідчує відносну доступність закордонних вояжів у той час для широкої групи населення.

В особовій справі Т.Найдера з архіву ККІ зберігаються матеріали, що фіксують зникнення його документів із канцелярії інституту внаслідок крадіжки¹⁰. Також наявна довідка про «благонадійність»¹¹. 7 січня 1915 р. він прохав директора вишу про видачу своїх паперів «для вступу до військового училища»¹², а наступного дня звернувся щодо відрахування з числа студентів¹³. З останнього документа, переданого Т.Найдером до канцелярії інституту, випливало, що він вступив до Чеської добровольчої дружини¹⁴, а отже мав чеське походження.

Ще один студент ККІ Артур-Казимир Болеслав Хрощевський народився 1890 р. на Київщині в родині дворянина австрійського підданства. Його хресні батьки, судячи з прізвищ та імен, були поляками. Середню освіту він здобув в одному

⁴ Державний архів м. Києва (далі – Держархів м. Києва). – Ф.153. – Оп.6. – Спр.908. – Арк.37.

⁵ Там само.

⁶ Там само. – Арк.3.

⁷ Там само. – Арк.23.

⁸ Там само. – Арк.13.

⁹ Там само. – Оп.7. – Спр.316. – Арк.20.

¹⁰ Там само. – Оп.6. – Спр.908. – Арк.17, 22, 23 зв.

¹¹ Там само. – Арк.18.

¹² Там само. – Арк.39.

¹³ Там само. – Арк.28.

¹⁴ Там само. – Арк.33.

з комерційних училищ Умані¹⁵, а влітку 1911 р. вступив до Київського комерційного інституту¹⁶. Документи особової справи з архіву інституту дають фактаж для реконструкції матеріального аспекту життя студентів у Києві початку ХХ ст. Так, восени 1912 р. А.-К.Хрощевський прохав адміністрацію вишу про надання позики на половину плати за навчання, що було частково задоволено¹⁷. За рік він знову звернувся щодо такої позики. При цьому пояснював, що батько втратив роботу, тож йому доводилося заробляти на прожиття «уроками», тобто репетиторством¹⁸. Свої місячні витрати студент оцінював так: 7,5 руб. на винаймання кімнати та ще 20 коп. на обід (сумарно на їжу 6 руб. у місяць), а загальні місячні складали 20 руб.¹⁹ Із витрат на харчування випливає, що воно зводилося до одного головного прийому їжі – обід. Такий спосіб прогодування був характерним і для студентства інших міст України того часу²⁰.

Відповідно, у плані матеріальної незабезпеченості студенти іноземного походження цілком уписувалися у загальний контекст, адже на бідності значного відсотку студентства Російської імперії початку ХХ ст. наголошують як сучасні дослідники історії вищої школи²¹, так і засвідчують численні архівні матеріали. Так, в особових справах більшості студентів Київського комерційного інституту було виявлено подання на отримання пілґ або й, через матеріальну скруту, – на повне звільнення від плати за навчання. Як окремий приклад, студент ККІ Ш.Лайнер (російський підданий), прохаючи про преференції у сплаті за навчання, зазначав, що винаймав житло «з товаришем» за 7,5 руб. і харчувався у студентській їдальні за 5–6 руб. на місяць²². Значний відсоток матеріально незабезпечених студентів засвідчується й тим, що засновувані напередодні війни студентські земляцтва питання матеріальної взаємодопомоги ставили на перше місце у своїх статутах²³. І це стосувалося не лише ККІ, але й решти вишів²⁴. «Тимчасові правила організації студентських інституцій у вищих навчальних закладах Міністерства народної освіти» від 22 грудня 1901 р. відразу в пункті 1 передбачали, що вони засновуються з метою поглиблення знань і задля матеріальної підтримки своїх членів²⁵. Отже влада опосередковано визнавала скрутне матеріальне становище багатьох учнів. Про це згадували й сучасники. Так, студент Університету св. Володимира Д.Заславський свідчив: «Більшість цих студентських гуртків, доволі багаточисельних, займалися матеріальною взаємодопомогою»²⁶.

¹⁵ Там само. – Спр.1410. – Арк.18, 20–21.

¹⁶ Там само. – Арк.38.

¹⁷ Там само. – Арк.36–36 зв.

¹⁸ Там само. – Арк.44.

¹⁹ Там само. – Арк.45.

²⁰ Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005. – С.160–162.

²¹ Иванов А.Е. Студенческая «самопомощь» в высшей школе Российской империи конец XIX – начало XX в. // Социально-историческая судьба. – Москва, 1999. – 414 с.; *Его же*. Студенческая «самопомощь» в высшей школе Российской империи конец XIX – начало XX в. // Отечественная история. – 2002. – №4. – С.35–50; *Его же*. Студенческие землячества в России (конец XIX – начало XX в.) // Россия и современный мир. – 2001. – №3. – С.138–149; *Кругляк М.* Матеріальне становище студентів підросійської України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Історична панорама. – 2011. – №13. – С.7–31; *Його ж.* Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. – Житомир, 2015. – 464 с.; *Посохов І.С.* Студентство університетів Російської імперії XIX – початку XX ст.: становлення та еволюція субкультури. – Х., 2013. – 276 с.

²² Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.2. – Спр.118. – Арк.105–106.

²³ *Чуткий А.І.* Самоорганізація студентства Київського комерційного інституту як одна із складових історії зародження профспілкового руху в Україні // Гілея. – Вип.51(9). – К., 2011. – С.40–46.

²⁴ З іменем Святого Володимира / Упор. В.Короткий, В.Ульяновський. – Т.2. – К., 1994. – С.345–361, *Alma mater*: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції: 1917–1920: Матеріали, документи, спогади / Упор. В.А.Короткий, В.І.Ульяновський. – К., 2000. – С.225–249; Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців / Уклад. Б.П.Зайцев, В.Ю.Іващенко, В.І.Кадеєв, Б.К.Мигаль, С.І.Посохов. – Х., 2010. – С.304–316.

²⁵ Університет Святого Володимира: студентське життя 1834–1917 / Упор. В.А.Короткий. – К., 2014. – С.324.

²⁶ З іменем Святого Володимира. – Т.2. – С.361.

Зрештою, переважання матеріально незабезпечених осіб серед київського студентства напередодні світової війни чітко засвідчило проведене 1913 р. анкетування: 72% опитаних мали місячний дохід у розмірі до 30 руб. і лише 5% – понад 50 руб.²⁷ Цих грошей заледве вистачало, аби покрити мінімальні потреби в харчуванні та оплаті житла. Тож коштів на сплату за навчання просто не залишалося. І це був один із ключових факторів, що обумовлював припинення навчання багатьма з них. Так, розглянуті особові справи студентів ККІ дозволяють зробити висновок, що середня вартість оренди житла в Києві становила 6–12 руб.²⁸ Мінімальні витрати на харчування складали ще 5–15 руб.²⁹ Зрозуміло, що у випадку осіб іноземного походження ці розцінки зростали, оскільки складніше було отримати допомогу з дому або підробітки. Тому цілком закономірно, що кількість таких студентів у київських вишах не могла бути значною. Переважно це були ті, чиї батьки також мешкали в українських землях Російської імперії.

Оскільки більшість студентства була опозиційно налаштована, то ці дві риси (бідність і негативне ставлення до влади) слід ув'язувати – політичні зміни розглядались як шлях до поліпшення свого матеріального становища. І це характеризувало студентів різної конфесійної, етнічної, соціальної належності та є цілком закономірним, адже молодь найбільш радикальна сила, а спільне лихо об'єднує людей і змушує шукати винних. Також і через це з початком війни серед студентів переважало небажання воювати за імперію, а примусова мобілізація лише посилювала їх опозиційність³⁰.

Перша світова до крайності загострила питання матеріального характеру: зростали ціни, спостерігався дефіцит найнагальніших товарів³¹. Тож питання про харчування посіли вагоме місце у житті навіть освітнього «істеблішменту», ставши важливою темою у житті багатьох представників професорсько-викладацької корпорації Києва. Наприклад, їх порушував професор Київської духовної академії С.Голубев у листуванні з близькими та отримував зворотну інформацію в першу чергу з питань матеріального характеру. Так, у листі до останнього від його дружини за вересень 1916 р. вона повідомляла: «Дрова за надісланим переказом я отримала, вдалось купити й іншу сажень [...] А гроші за борошно надіслали назад, та мені вдалось добути один пуд (більше пуда в одні руки зі складів не дають) [...] Свічки та мило куплю»³². Звичним явищем стали крадіжки та загальне загострення криміногенної ситуації.

Зрозуміло, що ці наслідки війни ще більше погіршили життя студентів. Адже ж вони не мали стабільних заробітків, а традиційні для них джерела підробітку (зокрема репетиторство) були зведені до мінімуму внаслідок загального зубожіння населення. Тому студенти (поряд з іншими вразливими групами) першими прийняли удар економічної кризи, породженої війною. Закономірно звинувачуючи у своїх бідах владу, вони відмовили їй у підтримці, натомість сприймали агітацію лівих, котрі обіцяли вмиг вирішити всі питання. Зміна настроїв проявилась у швидкому «випаруванні» численної до війни групи студентів-академістів. Це вказувало й на значну частку серед груп, що підтримували владу, випадкових осіб.

²⁷ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.9. – Ч.ІІ. – Спр.66. – Арк.20.

²⁸ Там само. – Оп.6. – Спр.1166. – Арк.9, Оп.7. – Спр.1742. – Арк.101; Спр.1358. – Арк.34, 52; Оп.5. – Спр.2422. – Арк.8; Оп.7. – Спр.1410. – Арк.39; Спр.1451. – Арк.107; Оп.5. – Спр.1888. – Арк.22 та ін.

²⁹ Там само. – Оп.7. – Спр.1410. – Арк.39; Спр.1451. – Арк.107; Оп.5. – Спр.1888. – Арк.22; Оп.7. – Спр.1742. – Арк.104; Оп.6. – Спр.1166. – Арк.9 та ін.

³⁰ Чуткий А.І. Вища школа Києва в умовах Першої світової війни: ставлення студентів до мобілізації як індикатор лояльності до імперії // Гілея. – Вип.136(9). – К., 2018. – С.120–126.

³¹ Див.: Економічна історія України: Історико-економічне дослідження. – Т.2. – К., 2011. – С.85–93; Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.380–384, 388–392, 400–406, 454–462.

³² Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. – Ф.194. – Спр.57. – Арк.1.

У випадку іноземних підданих початок Першої світової війни мав й інші наслідки: вони відразу ж поділилися на «своїх» і «чужих». До першої категорії належали вихідці з країн-союзників, тож тому їм ніщо не загрожувало; тоді як до другої – піддані ворожих держав, що почали зазнавати репресій. Це було закономірно й очікувано та проявилось в біографії згаданого вище А.-К.Хрощевського, котрий, аби уникнути гонінь, у перший же тиждень війни подав прохання про перехід у російське підданство³³. При цьому він апелював до своєї національної належності: мовляв, є поляком, а не австрійцем чи угорцем, а отже належить до нелояльного щодо Австро-Угорщини етносу. Таке явище було доволі характерним для тієї війни та спеціально досліджене, хоча і являло радше спосіб пристосування, аби отримати найбільшу користь для себе та підготуватися до виборювання незалежності Польщі, що й відбулося наприкінці війни³⁴. Це засвідчується аналогічною опозиційністю студентів польської національності, які були російськими підданими, до російської влади³⁵. У випадку А.-К.Хрощевського показна лояльність до Росії на практиці вилилась у прагнення довчитися та мати підробітки (тобто отримання особистої користі) при одночасному уникненні мобілізації.

Щодо польської національності А.-К.Хрощевського, то її було засвідчено у січні 1915 р. Київським відділенням Товариства допомоги бідним полякам учасникам війни та бідуючим польським родинам³⁶. Спираючись на відповідний документ, він прохав залишитися у складі студентів, оскільки це була гарантія уникнення «виселення за межі Росії»³⁷. Але, окрім можливості продовжити навчання, А.-К.Хрощевський у такий спосіб отримав можливість і на підробітки. Так, улітку 1915 р. він працював помічником бухгалтера в одному з маєтків у районі Умані, а за рік прохав про надання роботи в Оренбурзькій губернській земській управі³⁸. При цьому й на початок 1916 р. він продовжував перебувати в австрійському підданстві³⁹, що було вдалим аргументом проти мобілізації. У травні 1931 р. наркомат закордонних справ СРСР направив запит до інституту щодо надання довідки про закінчення А.-К.Хрощевським повного курсу навчання у ККІ⁴⁰. Це свідчить про те, що він на той час був громадянином іншої держави, найімовірніше Польщі.

Ще один студент Київського комерційного інституту – Франц-Карл Владиславович Родзевич. Він народився й мешкав у Подільській губернії, де закінчив комерційне училище. З метрики випливає, що був «незаконнонародженим сином австрійської підданої», а хресні батьки належали до місцевої польської громади⁴¹. У 1909 р. його всиновив місцевий дворянин римо-католицького сповідання Владислав Родзевич⁴². З огляду на це він мав змінити підданство на російське. З осені 1913 р. навчався у ККІ. Але вже 25 жовтня 1914 р. подав прохання адміністрації інституту про пересилку своїх документів до Єлизаветградського кавалерійського військового училища, що було зроблено⁴³. Зауважимо, що першокурсники підлягали мобілізації в першу чергу. Натомість вступ до військового навчального закладу відтермінував потрапляння в армію, тож чимало студентів ішли таким шляхом.

³³ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.1410. – Арк.48–49.

³⁴ Див.: *Кожельовський М.* За Золотими ворітьми: Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 рр. – К., 2015.

³⁵ *Бовуа Д.* Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ: 1793–1914 рр. – К., 2020. – С.708–731.

³⁶ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.1410. – Арк.13.

³⁷ Там само. – Арк.27.

³⁸ Там само. – Арк.8.

³⁹ Там само. – Арк.6.

⁴⁰ Там само. – Арк.2.

⁴¹ Там само. – Спр.1101. – Арк.14.

⁴² Там само. – Арк.11, 15.

⁴³ Там само. – Арк.5, 8.

Війна вплинула на долі мішаних родин. Так, дружина (з 1912 р.) викладача Київського комерційного інституту М.Т.Синайського-Трофимова Є.-Ф.Кюліч була австрійською підданою⁴⁴, що вимагало згодом давати роз'яснення.

Ще дві особові справи з архіву Київського комерційного інституту містять документи студентів німецького походження. Зокрема про Лотара Вальдемара Егманта Пайнера відомо, що він народився 1892 р. в Києві в родині німецьких підданих лютеранського віросповідання⁴⁵. Його батько зазначений купцем німецького (пруського) підданства, а хрещеною – сестра його батька⁴⁶. Слід зазначити, що в метриках німецьких підданих зазначено години та хвилини народження (так само й у випадку римо-католиків), тоді як у випадку православних фіксувався лише день появи на світ. Це можна розглядати як прояв більшого цінування часу представниками західно- та центральноєвропейських націй, що було закономірним наслідком модернізаційних процесів. Натомість східноєвропейські народи меншою мірою сприйняли ці процеси, що пояснювалося подальшим домінуванням аграрного сектору та значними пережитками докапіталістичної доби у цій частині Європи.

Середню освіту Л.В.Е.Пайнер здобув в одному з комерційних училищ Києва⁴⁷. При цьому виявив значно вищий рівень знання іноземної мови: за німецьку в атестаті мав «5», натомість за російську – лише «3»⁴⁸. До навчання у ККІ приступив з осені 1913 р.⁴⁹ Після цього в його особовій справі настає хронологічна лакуна. А влітку 1920 р. він подав до інституту заяву з проханням видати його документи, пояснюючи, що «був на початку війни 1914 р. висланий до Сибіру»⁵⁰. Це наочне свідчення репресивних заходів російської влади проти підданих ворожих держав, що в Києві були санкціоновані розпорядженням генерал-губернатора вже 28 липня 1914 р.⁵¹ Про збереження радянською владою дружніх відносин із Німеччиною свідчить ремарка зі згаданої заяви Л.В.Е.Пайнера: він бажав «за кілька днів» виїхати до цієї країни⁵², і при цьому зазначив, що мешкає в Києві за тією ж адресою, що й напередодні війни.

Повертаючись до питання репресій щодо підданих ворожих держав, зазначимо, що ця політика характеризувала не лише Російську імперію, але й інших учасників війни. Наприклад, І.Кенін, котрий вступив до Київського комерційного інституту влітку 1918 р., повідомляв, що «до серпня 1914 р. був студентом Льєжського університету», а з 1 серпня 1914 по 12 липня 1918 рр. «був інтернований у Німеччині як цивільно-полонений»⁵³. Аналогічно і професор Університету св. Володимира К.А.Пурієвич, котрий на початок війни перебував у Німеччині, був інтернований і лише завдяки значним зусиллям йому вдалося повернутися додому⁵⁴. Як бачимо, антагонізм був обоюстороннім. Єдина відмінність полягала в тому, що Німецька та Австро-Угорська імперії не мали свого Сибіру. Тож вони вдавалися до інтернування представників ворожих країн у спеціальних таборах, що часто розташовувалися поблизу населених пунктів і режим там був доволі вільним⁵⁵.

⁴⁴ Там само. – Ф.Р-871. – Оп.2. – Спр.367. – Арк.38.

⁴⁵ Там само. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.1060. – Арк.14.

⁴⁶ Там само. – Арк.14–15.

⁴⁷ Там само. – Арк.5, 13.

⁴⁸ Там само. – Арк.13.

⁴⁹ Там само. – Арк.12.

⁵⁰ Там само. – Арк.1.

⁵¹ Див.: Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.448.

⁵² Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.1060. – Арк.1.

⁵³ Там само. – Оп.5. – Спр.3609. – Арк.3–4.

⁵⁴ Там само. – Оп.1. – Спр.112. – Арк.48 а.

⁵⁵ Див.: *Срібняк І.В.* Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920). – К., 1999. – 296 с.; *Саєвич Й.Й.* Українські військовополонені в таборах Німеччини: фінансова-господарська і культурно-освітня діяльність (1914–1918 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія «Держава і армія». – Вип.571. – Л., 2006. – С.244–250.

Марія-Герміна Тереза Левінсон народилася 1894 р. в Одесі в родині німецьких підданих лютеранського сповідання (батько був купцем)⁵⁶. Її хресним зазначений родич матері⁵⁷. Середню освіту здобула у жіночій гімназії при Київській євангельсько-лютеранській церкві, яку закінчила 1912 р. із золотою медаллю⁵⁸. Восени 1913 р. вступила до Київського комерційного інституту як вільна слухачка, але наступного року припинила навчання⁵⁹.

Константин Ніколов народився в м. Горна-Оряховиця 1884 р., де й почав здобувати освіту⁶⁰. Проте вже в 1903–1909 рр. навчався у Волинській духовній семінарії⁶¹. Добре володіння К.Ніколовим російською мовою безперечно полегшило його вступ до Київського комерційного інституту. Зазначимо, що аналогічні обставини позитивно позначалися на студіях у Російській імперії й інших вихідців із Болгарії⁶². Отже 29 липня 1909 р. він надіслав із Житомира відповідну заяву⁶³. Вступ К.Ніколова до приватного вишу був закономірним не лише з огляду на зростання ваги економічної сфери у житті суспільства, але й через відсутність низки обмежень для абітурієнтів, що діяли в державних закладах. Цей аспект на прикладі навчання болгар у Російській імперії зауважують сучасні історики⁶⁴.

Удалося реконструювати обставини студентського періоду життя К.Ніколова. Головною рисою тут знов була матеріальна скрута. Власне через це вже на початку 1910 р. він припинив навчання в Київському комерційному інституті. Однак усе ж не збирався відмовлятися від здобуття вищої освіти. 19 вересня 1911 р. К.Ніколов надіслав директорові вишу листа, в якому повідомляв, що перебував у Болгарії, у рідному місті, і що вдома він «виклопотав собі стипендію від болгарського уряду»⁶⁵. Але для її отримання потрібне підтвердження від ККІ. У відповідь на це прохання К.Ніколов отримав папір, де зазначалося, що він був студентом із вересня 1909 по 1 лютого 1910 рр., коли його «виключили за невнесення плати за навчання», утім після погашення цієї заборгованості може бути поновлений⁶⁶. Саме з приводу останнього він незабаром і звернувся до керівництва вишу. При цьому заявляв про готовність сплатити частину боргу в розмірі 100 руб. та прохав відстрочити сплату решти (85 руб.), що й було задоволено⁶⁷.

Матеріали з особової справи К.Ніколова вказують і на теми макроісторичного рівня. Так, у першій половині 1912 р. він подав правлінню Київського комерційного інституту прохання про надання йому довідки, що є студентом, аби «отримати відстрочку від військової повинності»⁶⁸. Проте вже 14 червня 1912 р. К.Ніколов звернувся щодо видачі документа про те, що зі сторони вишу «відсутні перешкоди для мого виїзду за кордон», що й було зроблено наступного дня⁶⁹, тож він залишив навчання до осені 1913 р. Відновлюючись в інституті восени того року, К.Ніколов

⁵⁶ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.777. – Арк.7.

⁵⁷ Там само. – Арк.10.

⁵⁸ Там само. – Арк.5.

⁵⁹ Там само. – Арк.14.

⁶⁰ Там само. – Спр.906. – Арк.11.

⁶¹ Там само. – Арк.10.

⁶² Кожухаров А.Н., Наймушин И.Н. Обучение болгар в Кронштадтском техническом училище морского ведомства (1885–1893) // Корттик. – 2011. – №12. – С.38.

⁶³ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.906. – Арк.9.

⁶⁴ Кожухаров А.Н., Наймушин И.Н. Обучение болгар в Кронштадтском техническом училище морского ведомства (1885–1893). – С.37.

⁶⁵ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.906. – Арк.28.

⁶⁶ Там само. – Арк.31.

⁶⁷ Там само. – Арк.20.

⁶⁸ Там само. – Арк.29, 32.

⁶⁹ Там само. – Арк.35–36.

пояснював свій попередній крок військово-політичною обстановкою: «Внаслідок подій, що розігралися на Балканах, я, як уродженець Болгарії, мусив [...] поїхати на Батьківщину, де став до лав армії, в якій перебував до кінця серпня цього року»⁷⁰. Ішлося про Балканські війни (жовтень 1912 – травень 1913, червень – липень 1913 рр.)⁷¹. А оскільки у списках болгарських офіцерів він відсутній⁷², то це вказує на те, що колишній київський студент воював простим добровольцем. Рішенням правління ККІ К.Ніколова відновили на навчання у жовтні 1913 р.⁷³

Буквально у переддень Першої світової війни виходець із Болгарії вступив у шлюб. Церемонія відбулась у «церкві селища Святошин», куди було переслано відповідне посвідчення від інституту⁷⁴. Дружина К.Ніколова була найімовірніше місцевою мешканкою. Створення сім'ї (часте явище серед тогочасного студентства⁷⁵) додатково обтяжило його матеріальне становище.

Із початком Першої світової війни в Росії наростала шпигуноманія. Вона виявлялася в тому, що під підозрою міг опинитися будь-який іноземець, навіть лише на підставі неросійського прізвища. Наприклад, у Києві восени 1914 р. було організовано цькування професора Університету св. Володимира Ф.І.Кнауера, а також низки інших співробітників вишу німецького походження⁷⁶. Розгорівся також конфлікт між останнім і його колегою професором Т.Д.Флоринським⁷⁷. У Київському комерційному інституті один зі службовців подав спеціальний рапорт про звільнення з посади бібліотекаря М.Л.Ернста (який працював на аналогічній посаді й в Університеті св. Володимира, а згодом став відомим науковцем) лише на підставі того, що той був німцем⁷⁸. Як випливало з доповідної директора ККІ на ім'я міністра, М.Л.Ернст був звільнений як німецький підданий ще в липні 1914 р., а відтак «висланий в адміністративному порядку до Вологодської губернії»⁷⁹. При цьому посадовець інформував, що серед співробітників інституту «німецьких, австрійських, угорських і турецьких підданих немає»⁸⁰.

Зазначимо, що з Київського комерційного інституту було звільнено 14 студентів, з яких 7 – піддані Німецької, 6 – Австро-Угорської, 1 – Османської імперій. Ці дії мали загальний характер, поширювалися на всі навчальні заклади з одночасною забороною на подальший прийом вихідців із ворожих держав до кінця війни⁸¹. Варто зазначити, що переслідувалися й німецькі підприємці, а німецькі капітали були заморожені⁸². Зазнали гоніння навіть прості німці-колоністи⁸³. Такі заходи закріплювалися спеціальними законами, виданими в Росії на початку війни, що було цілком логічно⁸⁴.

⁷⁰ Там само. – Арк.16.

⁷¹ *Мартинів А.Ю.* Балканські війни // Енциклопедія історії України: В 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій та ін. – Т.1. – К., 2003. – С.174.

⁷² *Танчев И.* Рускят принос в подготовката на българска интелигенция с висше и професионално образование (1878–1912) // Известия на Държавните архиви. – Кн.105. – София, 2013. – С.111.

⁷³ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.906. – Арк.18.

⁷⁴ Там само. – Арк.24, 26.

⁷⁵ Див.: *Кругляк М.* Шлюб і сім'я в житті студентів підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. // Мандрівець. – 2012. – №5. – С.45–52.

⁷⁶ *Alma mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції: 1917–1920.* – Кн.1. – С.650–670.

⁷⁷ Див.: Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.449.

⁷⁸ Див.: Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.1. – Спр.391; Оп.8. – Спр.837. – Арк.163.

⁷⁹ Там само. – Оп.1. – Спр.391. – Арк.16.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ *Законы и распоряжения по обстоятельствам военного времени.* – К., 1914. – С.32.

⁸² Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.448–449; *Петров Ю.А.* Проблемы государственного долга и частные германские инвестиции в России // Экономическая история России XIX–XX вв.: современный взгляд. – Москва, 2000. – С.458–468.

⁸³ Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.414–416.

⁸⁴ Див. прим.81.

У цьому контексті згаданий вище К.Ніколов, аби уникнути сприйняття себе як іноземця, 19 вересня 1914 р. у заяві до канцелярії Київського комерційного інституту просив «до мого прізвища в усіх моїх документах додати на підставі мого національного паспорта ще “Труфешев” у зв’язку з тим, що, мешкаючи за посвідченням під прізвищем Ніколов, можуть статися непорозуміння»⁸⁵.

Повертаючись до справи виключення підданих ворожих держав із Київського комерційного інституту, варто зазначити, що у цьому випадку воно відбулось із затримкою. Це можна пояснити прагненням затримати цих осіб задля отримання коштів, адже головним джерелом їх надходження для цього приватного вишу була плата за навчання.

Завершуючи реконструкцію біографії К.Ніколова цього періоду, зазначимо, що він продовжив навчання до літа 1915 р. Однак, відчуваючи наближення вступу Болгарії у війну на боці ворожого Російській імперії блоку держав, 15 червня 1915 р. звернувся до директора Київського комерційного інституту з проханням «повернути мені національний (болгарський) паспорт [...] у зв’язку з моїм від’їздом на Батьківщину»⁸⁶. Якби він залишився, то мав бути звільнений на підставі згаданого вище законодавства воєнного часу. Встановлено, що 1915-й рік став останнім для навчання більшості болгар у Росії⁸⁷.

Для порівняння державної політики щодо «чужих» і «своїх» на прикладі влад, що контролювали Київ у 1914–1920 рр., було залучено також особові справи студентів і викладачів Київського комерційного інституту – вихідців із Бельгії та Франції. Останніх у Російській імперії розглядали як «своїх»: зокрема педагоги змогли продовжити викладання й після початку війни, а у випадку вступу на військову службу за ними зберігалися посади та нараховувалося 50% окладу. Наприклад, бельгійський підданий Е.Леклерк, котрий із 1911 р. викладав у ККІ французьку мову, займався цим і надалі⁸⁸. А студент інституту М.Вей, також підданий Бельгії, студіював у ККІ до 1915 р., коли висловив бажання піти на фронт⁸⁹.

Француз А.Турньє, який працював у Київському комерційному інституті з 1911 р., від початку війни «перебував у діючій армії у Франції»⁹⁰. Спираючись на розпорядження міністерства торгівлі та промисловості виш продовжував виплачувати йому (так само, як і ще двом викладачам-громадянам Франції, що також служили в армії) жалування в половинному розмірі аж до 1917 р.⁹¹ При цьому А.Турньє писав до інституту, що перебував на фронті «заради справедливості, свободи та права»⁹². На початку 1917 р. з’ясувалося, що він уже отримував жалування в повному обсязі від 1-го Київського комерційного училища, а тому не мав права на отримання його від ККІ⁹³.

Громадяни держав-союзниць із початком війни навіть продовжили отримувати роботу в межах Російської імперії. Так, підданий Франції М.Бартерот почав викладати в Київському комерційному інституті французьку мову з осені 1915 р., навіть не надавши на перших порах відповідних документів. Але

⁸⁵ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.6. – Спр.906. – Арк.39.

⁸⁶ Там само. – Арк.2.

⁸⁷ *Кожухаров А.Н.* Болгарские офицеры – воспитанники Морского инженерного училища императора Николая I // Военно-исторический журнал. – 2009. – №3. – С.32.

⁸⁸ Держархів м. Києва. – Ф.153. – Оп.1. – Спр.92.

⁸⁹ Там само. – Оп.13а. – Спр.48.

⁹⁰ Там само. – Оп.1. – Спр.137. – Арк.2.

⁹¹ Там само. – Арк.78.

⁹² Там само. – Арк.88.

⁹³ Там само. – Арк.93.

міністерство торгівлі та промисловості негайно підтвердило обрання його викладачем⁹⁴. У 1918 р. він зазнав репресій із боку німецької військової адміністрації. Так, у листі до ректора інституту М.Бартерот писав, що «10 липня [...] о першій годині ночі [...] був арештований німецькою владою разом із двома дітьми», тож він просив допомоги⁹⁵. У жовтні 1918 р. очільник ККІ подав міністрові закордонних справ Української Держави прохання про звільнення М.Бартерота з ув'язнення⁹⁶. Подальша доля цієї справи невідома.

Ще один громадянин Франції – Ф.Ф.Мулен почав викладати в Київському комерційному інституті французьку мову з жовтня 1917 р., спираючись при цьому на рекомендацію згаданого М.Бартерота⁹⁷. Із листа Ф.Ф.Мулена до ректора вишу від 14 вересня 1918 р. випливало, що він «на вимогу німецької влади мусив залишити Київ негайно»⁹⁸. Зазначимо, що з листа дружини Ф.Ф.Мулена до очільника інституту довідуємося, що він працював у Києві «секретарем, котрий відав французькими справами при іспанському консульстві»⁹⁹. Вочевидь, саме враховуючи його належність до дипломатичного корпусу, і до того ж роботу на нейтральну державу, у цьому випадку обійшлося без арешту.

Німецьку мову в київських вишах продовжували викладати й з початком війни. Робили це, зокрема, російські піддані – вихідці з Прибалтики. Тому вони unikнули репресій. Проте підозри та навіть звинувачення їх у належності до німців мали місце за часів Російської імперії. Наприклад, виходець із Латвії й лектор німецької мови в Київському комерційному інституті Р.А.Берзін аж до 1916 р. мусив спеціально пояснювати, що «за національністю я латиш, російський підданий»¹⁰⁰, адже суспільство під впливом державної пропаганди шукало «німецьких агентів»¹⁰¹.

***

Таким чином, батьки згаданих тут студентів Київського комерційного інституту, поляків і чехів за походженням, були підданими Австро-Угорщини. Вони перебралися до українських земель Російської імперії ще наприкінці ХІХ ст., та мешкали на Поділлі й Київщині. Досліджені особи з початком Першої світової війни змінили своє підданство на російське, дехто навіть перевівся на навчання до військових училищ, а Т.Найдер вступив у Чеську добровольчу дружину, що формувалася в Києві. Студенти-німці за національністю не пішли на співпрацю з російською владою. Частина з них припинила студії в київських вишах ще до війни. Натомість тих, хто не встиг це зробити (як-от Л.В.Е.Пайнер), заслали вглиб Росії, що робилося по відношенню до всіх категорій підданих Центральних держав. У випадку болгарського громадянина, то він виїхав додому вже у воєнні роки, але ще до вступу у глобальний конфлікт Болгарії. Це дозволило unikнути репресій, а також свідчить про можливість закордонних поїздок і в тих екстремальних умовах.

⁹⁴ Там само. – Спр.11. – Арк.14.

⁹⁵ Там само. – Арк.23.

⁹⁶ Там само. – Арк.22.

⁹⁷ Там само. – Спр.79. – Арк.1.

⁹⁸ Там само. – Спр.83. – Арк.1.

⁹⁹ Там само. – Арк.2.

¹⁰⁰ Там само. – Спр.15. – Арк.61.

¹⁰¹ Див.: Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – Кн.1. – С.448–449.

Водночас жодна з цих категорій не зазнавала переслідувань із боку українських влад 1917–1920 рр., що свідчить про толерантну політику в національному питанні та прагнення до мирного співжиття з обома сторонами світового конфлікту. Можливо, це до певної міри пояснює легкість укладення Центральною Радою Брест-Литовського миру на початку 1918 р. – український загал був готовий до цього.

Отже мікроісторичні розвідки виводять нас на макрорівень. При цьому вивчення навіть незначної кількості «незнайомих» осіб дозволяє робити більш широкі висновки, оскільки такі особи й відображають загал. Також подібні дослідження наповнюють макроісторичні реконструкції конкретним фактичним матеріалом. А це робить їх більш цікавими для загалу, наповнюючи «плоттю і кров'ю», свідчить про важливість та перспективність цього напрямку історичних студій.

REFERENCES

1. Bovua, D. (1996). *Sbliakhtych, kripak i revizor: Polska sbliakhta mizh tsaryznom ta ukrainskymy masamy (1831–1863 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bovua, D. (1998). *Bytva za zemliu v Ukraini: 1863–1914: Poliaky v sotsialno-etnichnykh konfliktakh*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Bovua, D. (2020). *Trykutnyk Pravoverzhbia: tsarat, sbliakhta i narod: 1793–1914 rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
4. Chutkyi, A. (2011). Samoorhanizatsiia studentstva Kyivskoho komertsiiinoho instytutu yak odna iz skladovykh istorii zarozhdeniia profsilkovoho rukhu v Ukraini. *Gileia*, 51(9), 40–46. [in Ukrainian].
5. Chutkyi, A. (2018). Vyscha shkola Kyieva v umovakh Pershoi svitovoi viiny: stavleniia studentiv do mobilizatsii yak indyikator loialnosti do imperii. *Gileia*, 136(9), 120–126. [in Ukrainian].
6. Ivanov, A. (1999). *Studenchestvo Rossii kontsa XIX – nachala XX v.: Sotsialno-istoricheskaya sudba*. Moskva. [in Russian].
7. Ivanov, A. (2001). Studencheskie zemlyachestva v Rossii (konets XIX – nachalo XX v.). *Rosiya i sovremennyy mir*, 3, 138–149. [in Russian].
8. Ivanov, A. (2002). Studencheskaya “samopomoshch” v vysshej shkole Rossijskoj imperii: konets XIX – nachalo XX v. *Otechestvenaya istoriya*, 4, 35–50. [in Russian].
9. Korotkyi, V. (Comps.). (2014). *Universytet Sviatoho Volodymyra: studentske zhyttia 1834–1917: Zbirnyk dokumentiv*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Korotkyi, V., & Ulianovskiy, V. (Comps.). (1994). *Z imenem Sviatoho Volodymyra, I*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Korotkyi, V., & Ulianovskiy, V. (Comps.). (2000). *Alma mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii: 1917–1920: Materialy, dokumenty, spohady, I*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Kozhenovskiy, M. (2015). *Za Zoloty my voritmy: Suspilno-kulturna diialnist poliakiu u Kyievi v 1905–1920 rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
13. Kruhliak, M. (2011). Materialne stanovyshche studentiv pidrosiiskoi Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). *Isorychna panorama*, 13, 7–31. [in Ukrainian].
14. Kruhliak, M. (2012). Shliub i simia v zhytti studentiv pidrosiiskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. *Mandrivets*, 5, 45–52. [in Ukrainian].
15. Kruhliak, M. (2015). *Zhyttia ta pobut studentstva pidrosiiskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* Zhytomyr. [in Ukrainian].
16. Petrov, Yu. (2000). Problemy gosudarstvennogo dolga i chastnye germanskije investitsii v Rossii. *Ekonomicheskaya istoriya Rossii XIX–XX vv.: sovremennyy vzglyad*, 458–468. Moskva. [in Russian].
17. Posokhov, I. (2013). *Studenstvo universytetu Rosiiskoi imperii XIX – pochatku XX st.: stanovleniia ta evoliutsiia subkultury*. Kharkiv. [in Ukrainian].
18. Potiekhin, O. (2021). Pro prychny Pershoi svitovoi viiny: polemichni notatky. *Storinky istorii*, 52, 153–170. [in Ukrainian].
19. Reient, O. (2004). Vplyv Velykoi viiny 1914–1918 rr. na tsyvilizatsiini protsesy v Ukraini (do 90-richchia pochatku Pershoi svitovoi viiny). *Spetsialni istorichni dystypliny: pytannia teorii ta metodyky, 11, Ch.2*, 138–146. [in Ukrainian].
20. Reient, O., & Serdiuk, O. (2004). *Persha svitova vjna i Ukraina*. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Saievyeh, Yo. (2006). Ukrainski viiskovopoloneni v taborakh Nimechchyny: finansovo-hospodarska i kulturno-osvitnia diialnist (1914–1918 rr.). *Visnyk Natsionalnogo universytetu “Lvivska politekhnika”: Seriia “Derzhava i armiiia”*, 571, 244–250. [in Ukrainian].
22. Samoilenko, H., & Samoilenko, O. (2005). *Nizhynska vyscha shkola: storinky istorii*. Nizhyn. [in Ukrainian].
23. Smolii, V. (Ed.). (2014–2015). *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina, 1–2*. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Sribniak, I. (1999). *Poloneni ukraintsi v Avstro-Uborschyni ta Nimechchyni (1914–1920)*. Kyiv. [in Ukrainian].
25. Tanchev, I. (2013). Ruskiiat prinos v podgotovkata na blgarska inteligentsiia s vishe i profesionalno obrazovanie (1878–1912). *Izvestiia na Drzhavnite arkhivy*, 105, 34–111. [in Bulgarian].
26. Zaitsev, B., Ivashchenko, V., Kadieiev, V., Myhal, B., Posokhov, S. (Comps.). (2010). *Kharkivskiy universytet XIX – pochatku XX st. u spohadakh yoho profesoriv ta vykhovantsiv*. Kharkiv. [in Ukrainian].

Andrii CHUTKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Professor at Department of Ancient and Modern History of Ukraine,
T.Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine), andr32_ukr@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9640-9905>

The Fates of Students of Foreign Origin and Employees of Kyiv Higher Education Institutions Through the Prism of the World War I

Abstract. The aim of the study is to establish the impact of the World War I on the students and employees of Kyiv higher education institutions of foreign origin. The methodology of the article is based on the principles of historicism, objectivity and social approach. At the same time, both general scientific (analysis, structural-systemic, synthesis, induction, deduction) and special-scientific (historical) **research methods** (historical-comparative, chronological and retrospective) have been applied. **Scientific novelty of the study** is to clarify an under-researched topic in the history of the World War I – its impact on students and employees of Kyiv higher education institutions who were of foreign origin. **Conclusions.** The entry of the Russian Empire into the war significantly changed its policy towards foreigners. However, part of the population also supported destructive actions against the nationals of hostile states. The non-significance of the people examined in this publication, allows us to make broader generalizations, because such individuals reflect the general situation in society. The important role of students in many socio-political processes in Ukraine and the world of the early 20th century has also been evidenced.

Keywords: students, Kyiv higher education institutions, World War I, interethnic relations, microhistory, personality.